

✓ ԾՐԴՈՒԹԻ ՃԻՆ ԱԼԵՅՍՐԱՆԲ.

ԾՐԴՈՒԹԻ (Ալալցիսայի զաւառ) աւետարանը Հայոց հնագոյն ձեռագիրներից մէկն է, զրուած մագաղամբի վերայ Քրիստոսի 974 թ. Աւետարանի մեծագոյն մասը Մերոպեան զիխագիրը կը որ երկամբ գրավ է գրուած. մասցած մասի զրերը աւելի ուղղագիր են: միջին Մերոպեան մեծ գրերունք Ամենայն հաւանականութեամբ երկրորդ գըրչութիւնը յետոյ է աւելացրած: Նորոգելու ժամանակի որ մի ուրիշ մատեանի մաս է եղել. Ապացոյց է գրան այն հանգամանքը, որ երկրորդ գրչութիւնը ոչ թէ առաջնի ուղիղ շարունակութիւնն է, այլ մի քանի տաղ կրկնութիւն է նախընթացի: Եթէ երկրորդ գրիչը միայն շարունակութիւնը՝ հարկ չկար ամենենին կրկնելու աւելորդ տողերը:

Այս աւետարանը երկու տեսակէւտով հայագիտութեան համար կարեւոր նշանակութիւն ունի, հնագրութեան (Palæographie) և մանրանկարչութեան (Minaturmalerei). յատկապէս այն պատճառով, որ զրութեան ճիշդ թուականը մեզ յայտնի է: Այդ մասին տեղեկանում ենք թէ եղած յիշատկանեկը: Վերոջջ երեսի վերայ զունաւոր զծերով մի խաչ է նկարուած. խաչի մէջ, յիշատկարանի մի մասը նաև խաչի զուրու զծերի ուղղութեամբ և անկիւններում զրուած են Մատթէոսի սովորական նախագրութիւնը և զլասւոր յիշատկարանը հետևեալ բառերով. Այս բուհականութեան Հայոց գրեցի զուուր գաւետանի և նոնին ծառայութիւնը մի մասը առաջ բառու մէջ բառու ուղղութեամբ և անկիւններում զրուած են Մատթէոսի սովորական նախագրութիւնը և զլասւոր յիշատկարանը հետևեալ բառերով. Այս բուհականութեան Հայոց գրեցի զուուր գաւետանի մի մասը առաջ բառու մէջ բառու ուղղութեամբ և անկիւններում զրուած են յիշատկարանի վերջին բառերը—իմոյ և ծառայութիւնը:

Յիշատկարանի գիրը տարրեր է աւետարանի գրութիւնից, բովանդակութիւնն էլ չոյց է տաղիս որ յիշատկարանի հեղինակը Եղիսաբէթ քահանան է, իուկ մատեանի գրիչը Յոհաննէս անունով մէկը: Մարկոսի վերջում ևս մի մարք յիշատկարան կայ, միջին Մերոպեան զրավ. «յիշտ ու զծառայն յուղավանակներ»:

Ինչպէս ասացինք այս ձեռագիրը հայոց մանրանկարչութեան արուեստի պատճութեան ուսումնակիւնութեան համար ևս կարեւոր նշանակութիւն ունի: Փ. դարից առաջ եղած ձեռագիրներ հաստատեականութիւն միայն վեցն են յայտնի: իսկ մանրանկարչութիւնը զրուած շատ առաջնորդ կամաց յարկագույն է:

Հայոց ամենահին ձեռագիրը՝ Լազարեան ձեռմարտնի աւետարանը 887 թ. մանրանկար չունի * Մանրանկարներով զարգարուած ամենահին ձեռագիրը Անենկի Մահմետարեանց մատենագրանի 906 թ. գրուած Մլքէ թագուհու աւետարանն է: երկրորդը՝ Մայր Ամոռի մատենագրանի հոչակուոր փղոկիրեայ աւետարանը՝ որի մանրանկարները Սաշիգովիկու կարծիքով ասորական ծագումն ունին: ** Մնացուների համար տեղեկութիւն չունինք մանրանկարներ ունին: թէ ոչ: Հնագոյն աւետարանների թուի վերայ այսօր կարող ենք երկու տն էլ աւելացնել. երկու տն էլ Փ. դարու զրուածիւն և մանրանկարներով զարգարուած: Կողանից մէկը ԾՐԴՈՒԹԻ աւետարանն է, միւսը Յարաբերդի զաւառափակ աւելացնելու պահանջմանը մէկը է: Այս պահանջմանը մէկը է Մեծչէն գրիչները:

ԾՐԴՈՒԹԻ աւետարանի մանրանկարները շատ կոպիտ են. Նկարիչը արուեստի մասին դադարաց չունի. զէմքերը անորոշ և զուրկ արտապայտութիւնից. հագուստները երբեմն պատանից զանազանել գժուար է, անկարելի է երբեմն որոշել և պատկերի բովանդակութիւնը, եթէ զրուած չլինէին անձնաւորութեանց անունները, նկարիչը հասկացողութիւն չունի մանաւանդ հետանկարի (perspective) մասին: Այս պակասութիւնը նկատել ենք բոլոր մեզ յայտնի հին ձեռագիրների մանրանկարների մէջ, ինչպէս են: Մեծչէնի և մեր մատենագրանի մի բանի աւետարանների մանրանկարները: որոնք անկասկած Փ. դարու զուցէ և աւելի վաղ ժամանակի գործեր են: բայց առանց մեռականի Այս փաստերը կարող են զօրացնել Սաշիգովիկու այն կարծիքը, թէ Փ.—Ժ. դարում Հայաստանում մանրանկարչութիւնը իրեկ արուեստ զոյսւթիւն չէ ունեցել, այլ սկսել է ծաղկել միայն Ժ. դարից յետոյ: *** Սահայն Ժ. դարու կէսերից բնտիր մանրանկարներ ունինք: Պանրանկարների նկարագրութիւնը առաջնորդ է մեռականի մէջնում, երբ առիթ կունենանք նմանահանութեամբ հրատարակելու:

Գ. Ա. Յովուլիսիան.

Խնչպէս յայտնի է մեր ձեռագրատան փղոկիրեայ հոչակուոր աւետարանը Մարկոսի Ժ. 9—20 Հ. Արքատուն երիցու խօսքերը առանձին վերնագիր ունի կարմրագեղով զրուած: Այս վերնագիրը առաջին անգամ նկատեց Օքսֆորտի համալսարանի ուսուցչա-

* Հարբանային-Հայկակենի պարտին. 1886 թ. 61.

** Էլեմաննի արևարանը, 1892, Վիեննա:

*** նոյն վերը. թ. 74:

պետ Կոնյերի (Conybeare), որով և աւետարանի հաշակը առ ելի ասրածու եցաւ և այդ առթիւ յօդու ածնիք և զբքեր հրատարակու եցան Եւրոպայում։ Այժմ մեզ յաջողուել է զանել նոյն հատուածի հայերէն մի ուրիշ թարգման թիւն երկու հանգօյն աւետարանների մէջ։

Հետեւալ անդամ՝ առ անձին յօդուածով կհրատարակենք թէ այս նորագիւտ թարգման թիւնը և թէ աւետարանի ուրիշ հատուածների փերարերու թեամբ մեր ժողոված աեզեկու թիւնները։

Գու Աւ.

Ս Ա Ս Ա Խ Ն Ա Յ Գ լ վ ի թ,

(Խորարար բարրառով)։

Հնդայ Մելիք կեղին բնըն է կռազաշտ ամակնիկ աստուածապաշտ, Զենոս Օվանի քիւրն է։ Ժամանակ մը մնաց, էդ Հնդան մելիքին երկու ողպայ էզաւ։ մէկի անուն Ապտրլ—Քերիմ, մէկին Ոլնամ—Քերիմ։

Ճաղովուրդը էկան Հնդայ մելիքի մօտ ասին թէ, — Ամեն օր մեր տղէկներ կը մըրթես կաքան, յէս օր լէ մեր տղիդ օրն ա յէս օր լէ քիւ տղէն պատի բերես, մարթես։

Հնդայ Մելիք էկաւ ուր կնկայ մօտ, ասաց— Վաղը մեր տղէկներուց մէկը էնիմ մատադ։

Ամիկ կանչեց երկու տղէն երիբ—մէկ վրր մէկ չորբին էդիր, մէկէլ վրր մէկ չորբին էդիր—էլաց, բանց զուր տղէկներու երես պազեց։

Տղէկներ խարցուցին, — Մէրայ, յորի՞ն կուլուս։

Ասաց— Յէս օր շաբաթ ա վաղը կիրակի օր ա ձեր խեր պոյ տանի մարթէ ձզի կոքերուն։

Լուսուն էլու մէր, ամեր տղին ձի մի էտուր, մէկ մէկ խորձի օսկի էտուր, ասաց— Ակրթաք մըս Մարայ—Մելիք, ձեր քերիք էն տեղն ա— Զէնոս Սարգիս, Զենոս Օվան։

Գեացին խասան Մոլը, իրիկւն գեացին մըս քեսեցներուն։

Հենով Օվան ասաց— Սինամ— Քերիմ, Ապտրլ— Քերիմ, զու, յորի՞ն էկաւ էն էրկրէն։

Ասին— Մեր խեր մեզի տանէր կոքերուն մատուց պատի էներ, մեր մէ ասեց, գեացէք մըս ձեր քերիք, — Հենով Սարգիս, Հենով Օվան։

Ասին, — Տեսնիք իմաւ կեղնի, և

Ա թ օր մացին մըս ուրածոց քեռիք, էլան ասին քեռիք, — Մեծք ձեզի չենք կանոց տիրէ, զեացէք Վան։

Էլան գարկին գեացին Ա.ան, վաշի զուռ կայնան, վաշի մարգիկ էկան, — Դու ի՞նչ մարգ էք, ասին։

Ասին, — Էկերինք վաշին կեղնիք մշակ։

Գեացին վաշին խապար տուին, վաշէն էլաւ ասեց, — Դու ի՞նչ մարդ էք,

Մենք Հնդար երկրէն էնք,

Փաշին զուր էկան (Հաճելի երեկցան), ասաց,

— Դու ի՞նչ կասէք,

— Մենք էկերինք կէօ կեղինք քիւ մշակ,

Փաշէն ասաց, — Տարէք թեմիզ տեղ, եամաղն ներ թալէք,

Մէկ տարի էդ տեղ նոտան, մացին։

Սինամ— Քերիմ Ապտրլ— Քերիմին ասաց— Փաշէն մեղի բանաւոր բաներայ էս մէկ տարի, յիլի էրթանիք, վաշին ասինք,

Էլան էկան վաշի մօտ, ասին, — Փաշաւ, զումեզի բանաւոր բերեցիք,

— 2է, ասաց, յորի՞ն բանաւոր բերերիմ, յէլէք գեացէք, ձեզի պատուէք,

Էլան գեացին պատուցին, տեսան քրդեր մարգլոցի կրխաղան.

Սինամ— Քերիմ, ասաց, — Ապտրլ— Քերիմ, մենք էլ էրթանիք իւշտ էնուց խաղանք,

Գեացին, որ մեկ ձեռ տուեցին, ու շամափ էղան, ընկեան։

Տեսան մարդ չմնաց, առան բեռներ, զաւար էկան վաշի զուռ, գեացին վաշին խապար տուին,

— Էլի տեսա, ինչ ա էրած,

Փաշէն կանչեց զԱպտրլ— Քերիմ, Սինամ— Քերիմ, զու էս ի՞նչ կինէք.

Ասին, — Փաշէն անուշ մնայ, մենք խաղաղնք, յըմլա (տուպէն) էղան։

Ասաց, — Դու զուռ կազմուոր մարդ էք, Էնք ձեզի կանան զայախ տան (զիմանան), զիր մէլ (անգամ մի ես) ամէտ բան չինէք, մագաւարն ու լուայ, տանաց իւր գլուխ կը զանի,

Էլան մորկին գեացին պատուելու, շարտմ մի մացին, գեացին տեսան օ բազիրկեանի մարդիկ մարդլոցի կը խաղան, միւս կը զանէն իրարու, հանք կինէն ու կուգան։

Ասին, — Էն բազիրկեանի մարդոց խետ մենք էլ խաղանք,

Ան որ ձեռ տուեցին, խելլուան քնինան, առան բազիրկեան, էկան վաշի զիւան կանեցուցին։

— Սինամ— Քերիմ, որդի, ասաց վաշէն, էս ձեր արած բան ի՞նչ ա,

Ասաց, — Էլ չենք էներ,